

Андрій БАЙЦАР,

orcid.org/0009-0003-1348-5094

кандидат географічних наук,

доцент кафедри географії України

Львівського національного університету імені Івана Франка

(Львів, Україна) *andro1966@ukr.net*

Христина БРОДСЬКА,

orcid.org/0009-0008-4124-0445

вчитель

Лицею № 21 Львівської міської ради

(Львів, Україна) *kristi97@i.ua*

Ірина БАЙЦАР,

orcid.org/0009-0005-7583-1057

вчитель

Загальноосвітньої школи «Берегиня»

(Львів, Україна) *andro1966@ukr.net*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ

В статті висвітлені сучасні проблеми навчання географії України, що повинні ініціювати дискусію щодо удосконалення та осучаснення відповідних розділів.

Для формування теоретичних знань в сучасній школі географічна освіта вимагає від освітян вибору правильних та оптимальних методів навчання. Сучасний період для методика навчання є складним у плані розвитку. Відбувається перебудова загальноосвітньої школи. Окрім основних загальних вимог, створюються нові концепції та стандарти навчання. Такі умови, які створює НУШ (Нова українська школа) ускладнюють роботу вчителя, проте роблять її глибшою, цікавішою.

Географія входить до складу базового компоненту шкільної освіти. Так, пропедевтичним курсом вивчення географії, як шкільної дисципліни, є курс «Природознавство». Цей курс містить початкові поняття про географію; формує в учнів уявлення про природу, як цілісний об'єкт; та визначає місце Людини в ній.

Далі розпочинається знайомство з географією з курсу «Загальна географія». А 8 класі діти розпочинають вивчати курс «Географія України».

Найбільша проблема виникає у вчителів пенсійного віку, або ж які відкрито не мають бажання впроваджувати новітні методи та методики навчання географії у своїй роботі. Перехід від традиційних до нетрадиційних форм навчання – це основна проблема, не лише географічної шкільної дисципліни, а й інших. Відповідно, щоб заохотити учня, зробити урок цікавим та не стандартним, слід, користуватися новими формами викладу матеріалу. Відкритим залишається питання методичної майстерності, здатності творчо підходити до організації навчального процесу. У методиці навчання географії накопичилося достатньо проблем, які потребують спеціальних досліджень. Серед них проблема оновлення методів, засобів і форм організації навчання.

Для того щоб учень став активним, відповідальним, «новим», навчання і виховання у школі мають бути спрямовані на розвиток творчих особистих якостей. Основна мета вчителя: організувати навчальний процес так, щоб учні зуміли мислити не лише творчо, а й критично.

Географія, як і будь яка інша наука, здатна створювати різноманітні види наукової продукції. За останні роки наука збагатилася новою інформацією.

Ключові слова: географічна освіта, підготовка вчителів географії, освітня програма, компетентність, освітній компонент.

Andriy BAIT SAR,
 orcid.org/0009-0003-1348-5094
 Candidate of Geographical Sciences,
 Associate Professor at the Department of Geography of Ukraine
 Ivan Franko Lviv National University
 (Lviv, Ukraine) andro1966@ukr.net

Khrystyna BRODSKA,
 orcid.org/0009-0008-4124-0445
 Teacher
 Lyceum № 21 of Lviv city council
 (Lviv, Ukraine) kristi97@i.ua

Iryna BAIT SAR,
 orcid.org/0009-0005-7583-1057
 Teacher
 "Bereginya" school
 (Lviv, Ukraine) andro1966@ukr.net

CURRENT PROBLEMS OF TEACHING GEOGRAPHY OF UKRAINE

The article highlights the current problems of teaching the geography of Ukraine, and it is necessary to initiate a discussion on the improvement and modernization of the relevant sections.

For the formation of theoretical knowledge in a modern school, geographic education requires educators to choose the correct and optimal teaching methods. The modern period for teaching methods is complex in terms of development. The secondary school is being reconstructed. basic basic general requirements, new concepts and standards of learning are created. Such conditions created by NUSH (New Ukrainian School) ensure the teacher's work, but make it deeper and more interesting.

Geography is part of the basic component of school education. Such a propaedeutic course for the study of geography as a school discipline is the "Natural Science" course. This course covers basic concepts of geography; forms students' awareness of nature as a single object; and place place People in it.

Next, an introduction to geography from the "General Geography" course opens. And in the 8th grade, children begin to study the course "Geography of Ukraine".

The biggest problem arises with older teachers, or those who are open and have no desire to implement the latest methods and techniques of teaching geography in their work. The transition from traditional to non-traditional forms of education is a major problem, not only for the geographic school discipline, but also for others. in order to encourage the student, to make the lesson interesting and not standard, new forms of presentation of the material should be used. The issue of methodical mastery, the ability to creatively approach the organization of the educational process remains open. The methodology of teaching geography has accumulated enough problems that require special research. Among them is the problem of updating methods, means and forms of training organization.

In order for the student to be active, responsible, "new", education and training at school should be aimed at the development of creative personal qualities. The main goal of the teacher: to organize the educational process so that students are able to think not only creatively, but also critically.

Geography, like any other science, is capable of creating various types of scientific products. In recent years, science has been enriched with new information.

Key words: *geographical education, geography teacher training, educational program, competence, educational component.*

Постановка проблеми. Ефективність освітнього процесу підготовки майбутніх учителів географії залежить значною мірою від їхнього володіння інформацією про проблеми навчання географії, зокрема географії України. Тому доцільно дослідити сучасні проблеми навчання географії України, відповідно, до цього слід вдосконалити зміст професійної підготовки фахівців, який би показував результативність навчальної діяльності та сприяв би формуванню професійної компетентності.

Аналіз досліджень. Проблеми навчання географії України розглядалися і розглядаються багатьма науковцями, серед яких слід відмітити праці А. М. Байназарова, Л. М. Булави, Г. І. Денисика, О. Т. Діброви, Ф. Д. Заставного, Я. І. Жупанського, С. Г. Кобернік, П. А. Масляка, О. М. Топузова, О. Ф. Надтоки та інших. Значний внесок у розвиток шкільної географії та методики її навчання й викладання зробили М. М. Баранський, К. Г. Воблий, М. В. Кубійович, С. Л. Рудницький та інші.

Мета статті – вивчення мотиваційних чинників майбутніх учителів географії до навчальної діяльності з метою подальшого удосконалення форм та методів навчання для їх підвищення.

Виклад основного матеріалу. Географія – це чи не єдиний навчальний предмет у школі, який допомагає учням навчитися комплексно аналізувати, моделювати і прогнозувати різного типу явища, такі як: природні, соціально-економічні, соціально-політичні на різних рівнях: локальному, регіональному і глобальному. Географія, як навчальний предмет, забезпечує формування наукової картини світу на міжпредметному рівні, а також є умовою для формування умінь досліджувати її.

Структура методики навчання географії поділяється на загальну та окремі методики. Загальна методика розглядає весь процес навчання географії у школі в цілому. Це також і є дидактика шкільної географії. Вона вивчає те, що є спільне для всіх курсів. Окремі методики – це конкретні методики вивчення окремих курсів шкільної географії. В цих методиках конкретизуються основні положення. На основі розуміння географії як науки розробляється зміст методики викладання географії. Компоненти процесу навчання географії:

- загальна педагогічна ціль навчання географії;
- конкретні освітні, розвивальні, виховні цілі, засоби навчання географії, методи та форми навчання географії.

Отже, методика викладання географії як педагогічна наука розробляє зміст кожного компонента методичної системи, умови в яких вони реалізуються; вивчає взаємозв'язки між компонентами; розробляє найефективнішу технологію управління процесом навчання, яка спрямована на розвиток і виховання особистості кожного учня.

Навчання географії України – це спеціально організований, спланований і керований процес взаємодії між учителем і учнями з метою досягнення результатів, визначених відповідними державними нормативно-правовими документами у галузі освіти спрямований на вивчення адміністративно-територіальних, фізико-географічних та соціально-економічних особливостей України. Системотвірними елементами структури процесу навчання географії України є його мета, взаємопоєднана діяльність учителя й учнів і результат (Топузова, Надтоки, 2018: 6).

До змінних складників структури цього навчального процесу належать: зміст навчального матеріалу; дидактичні інструменти навчання (методи й методичні прийоми та засоби навчання, а також форми організації процесу навчання,

у т. ч. організації навчально-пізнавальної діяльності учнів і проведення навчання); контроль і корекція навчальних досягнень школярів (Топузова, Надтоки, 2018: 6).

Мету й завдання шкільної географічної освіти визначають потреби суспільства. Одна з таких потреб – формування всебічно розвиненої особистості учня. Формування географічної культури в школі є важливим завданням педагога. Географічна культура дозволяє розглядати географічне середовище через призму культури.

Формування географічної культури учнів – це спосіб створення гармонії відносин між суспільством і природою. Це забезпечить збереження нашої планети.

Навчальний курс «Україна у світі: природа, населення» у 8 класі є завершальним курсом шкільної фізико-географічної освіти. Цей курс спирається на знання, уміння і навички, які учня отримали у попередніх класах у курсах «Загальна географія» та «Материки та океани».

Під час вивчення цього курсу велика увага приділяється вивченню теоретичних знань з фізичної географії та використанню учнями вже набутих умінь і навичок в аналізі природних явищ, характеристики об'єктів і територій.

Вивчення географії у 8-му класі допомагає учням сформуванню цілісної науково-географічної картини своєї держави на основі комплексного її вивчення.

Зміст курсу будується на основі важливого принципу – інтеграції. Її реалізують завдяки поєднанню фізико-географічних та соціально-економічних складових під час вивчення свого регіону та окремих природних комплексів і видів економічної діяльності України в цілому.

Особлива роль географії у 8 класі полягає у значному її світоглядному потенціалі й тісних взаємозв'язках змісту із сучасністю та особистим досвідом учнів. Вивчення географії у 8 класі спрямоване на вирішення таких завдань: сформуванню в учнів знання та уявлення про Україну як цілісну країну, в якій відбуваються різноманітні глобальні та регіональні природні, суспільно-географічні та екологічні процеси; розкрити нові географічні поняття і закономірності та поглибити й узагальнити вже сформовані теоретичні знання з фізичної та суспільної географії; сформуванню уявлення про окремі поняття суспільно-географічного змісту; продовжити розвиток практичних умінь та навичок самостійної роботи, що сприятимуть активній соціально-відповідальній поведінці учнів у географічному просторі країни (Назаренко, 2016: 85).

Для досягнення окресленої мети вивчення географії у 8-му класі спрямоване на розв'язання наступних завдань:

1) сформувані в учнів знання та уявлення про Україну як цілісну країну, в якій відбуваються різноманітні глобальні та регіональні природні, соціально-економічні та екологічні процеси;

2) розкрити нові поняття і закономірності та поглибити й узагальнити вже сформовані теоретичні знання з фізичної географії;

3) сформувані уявлення про окремі поняття соціально-економічного змісту;

4) продовжити розвиток практичних умінь та навичок самостійної роботи, що сприятимуть активній соціально-відповідальній поведінці учнів у географічному просторі країни (Касіяник, Мисько, 2017: 21).

Важливим є введення українознавчої інформації в курс шкільної географії. Для того щоб сформувати географічну культуру в учнів недостатньо лише користуватися сухим навчальним планом для загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема, слід вводити українознавчі поняття географічного змісту. Усе це дає підстави стверджувати, що розроблення і впровадження географічної інформації українознавчого спрямування на краєзнавчому матеріалі сприятиме розв'язуванню проблеми диференційованого навчання.

Навчальний курс «Україна у світі: природа і населення» передбачає й поглиблення вмінь і навичок учнів у користуванні картографічним матеріалом на рівні вмінь працювати з картами різної тематики, іншими джерелами географічної інформації. Цей момент є найважчим для учнів, так як на вивчення карт та читання їх виділяють мало годин у плануванні.

Під час вивчення цього курсу можна реалізувати основну мету – формування громадянської позиції учнів, виховання патріотів своєї держави.

У 8 класі за оновленою програмою комплексно розглядається матеріал з географії України. Цей географічний курс має інтегрований характер.

Так, з урахуванням вікових особливостей вивчення питань про геологічний час, атмосферну циркуляцію, загальні закономірності географічної оболонки перенесено з 6 до 7 клас, а питання про відлік часу – з 7 до 8 клас. Логічним виглядає перенесення теми «Україна у світі» з курсу «Географія України» до змісту «Економічної і соціальної географії світу» (Грищенко, 2013: 45).

Вивчення курсу «Україна у світі: природа, населення» для учнів не є складним, так як вони набули вже певних знань, умінь та навичок у

попередніх класах з шкільної географії. Оскільки багато географічних термінів і географічних назв учням відомі, вчитель може більше уваги приділити вивченню нових.

У творчих вчителів не проходить жодного уроку без самостійної та творчої діяльності учнів з картографічними матеріалами. Але таких вчителів мало. Молоді та перспективні вчителі надають перевагу новим та сучасним методам навчання, тоді як вчителі з досвідом використовують застарілі методи. Це є одна з основних проблем.

Вчителю варто використовувати під час викладу нового матеріалу і нетрадиційні форми навчання: рольові ігри, заочні мандрівки, конференції тощо.

Нетрадиційні форми навчання урізноманітнюють та розширюють творчий потенціал учнів, сприяють кращому засвоєнню навчального матеріалу. Використання таких форм роботи під час вивчення географії в 8 класі дає змогу краще усвідомити причинно-наслідкові зв'язки у навчальному матеріалі.

Навчання стає більш цікавим та різноманітним, коли вчителі використовують нетрадиційні методи навчання. Такими формами роботи можуть бути рольові ігри, конференції, слайд-клуби, навчальні диспути, практикуми тощо.

Навчальний курс «Україна і світове господарство» є завершальним курсом у вивченні географії в школі, в якому учні узагальнюють усі знання отримані з попередніх років навчання.

Навчальний курс знайомить учнів із особливостями господарства України та світу в цілому. Метою цього курсу є: формування знань про тенденції розвитку національного та світового господарства й визначення місця України в сучасному світі.

Мета передбачає виконання таких завдань:

– сформувані нові поняття й базові знання про суспільну географію та особливості розвитку сучасного господарства в Україні і світі;

– ознайомити із структурою світового господарства та її відображенням в економіці України, найважливішими глобальними проблемами людства;

– навчити виявляти та аналізувати економічні, соціальні й екологічні процеси та явища на глобальному, регіональному і локальному рівнях;

– показати роль міжнародного співробітництва у розв'язуванні глобальних проблем людства;

– розвивати в учнів пізнавальний інтерес, інтелектуальні та творчі здібності, самостійну навчальну діяльність шляхом пошуку та опрацювання географічної і статистичної інформації з різних джерел (Касіяник, Мисько, 2017: 18).

Курс «Україна і світове господарство» чітко визначає практичну спрямованість, яка реалізується при виконанні практичних робіт, аналітичних завдань та досліджень.

Структура та зміст курсу передбачають цілісне сприйняття світу, усвідомлення глобальних, регіональних та локальних проблем, що відбуваються в ньому, та шляхи їх вирішення. Також визначено місце України у сучасному світі та шляхи прискорення інтеграції України в європейський та світовий економічний, політичний, освітній та інформаційний простір (Касіяник, Мисько, 2017: 64).

Під час вивчення цього курсу в учнів формуються дослідницькі навички, спосіб поведінки у навколишньому світі, закладаються цінності соціально активної та свідомої особистості. Для досягнення мети і завдань використовуються такі методи: картографічний, статистичний, порівняльно-географічний, історичний.

Природнича компонента географії інтегрує в собі елементи багатьох природничих наук, які реалізуються через курси фізичної географії. Саме вони представлені в курсі «Україна та світ: природа, населення». Значення географії України проглядається й на тлі основних напрямів модернізації національної системи освіти, зокрема інноваційного розвитку природничо-математичної та інженернотехнічної освіти, де формується STEM-навчання (Science – природничі науки, Technology – технології, Engineering – інженерія, Mathematics – математика). Завдяки цьому в учнів розвиваються інтелектуальні, новаторські, конструкторські, винахідницькі здібності, формується технічна грамотність, вміння вирішувати складні задачі тощо.

Отже, курс «Україна і світове господарство» сприяє формуванню важливих соціально-економічних понять у системі географічних знань старшокласників.

Кожен вчитель має володіти методикою зв'язку географії з психологією. Насамперед тому, що знання вікових і індивідуальних закономірностей психіки дітей допомагає знайти ефективні методи

і засоби навчання і виховання під час формування географічних знань, умінь і навичок.

Надзвичайно великий вплив на розвиток методики навчання географії справили психологічні дослідження з теорії навчання Н. О. Менчинської, Д. І. Богоявленського, П. П. Гальперіна, Н. Ф. Талізної, Є. М. Кабанової–Меллер. Навчання та виховання у школі ефективні тоді, коли беруться до уваги вікові особливості учнів.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що застосування новітніх методів навчальної діяльності учнів вимагають від учителів переходити від традиційного навчання, де переважає пасивна пізнавальна діяльність учнів, до розвитку особистості, її творчого потенціалу, формування практичних навичок. Для більшості вчителів це є проблемою. Вони не зацікавлені в цьому і надають перевагу традиційним методам. Вивчення географії в умовах реалізації завдань нової української школи передбачає переосмислення ролі вчителя в освітньому процесі, посилення вимог до організації навчальної діяльності учнів на всіх етапах уроку.

Найбільш сприятливими та вживаними є мультимедійні методи навчання, використання проектних технологій, мозковий штурм, робота над помилками, дебати, експертна оцінка, обговорення.

На жаль, географічність в умовах Нової української школи виявилася не настільки географічною, як би це було потрібно в умовах розвитку України у XXI столітті. Також є питання щодо належного розкриття у Географії Нової української школи особливостей географічних аспектів взаємодії людини і природи, географічного середовища як сфери взаємодії суспільства і природи.

Забезпечити постійну поінформованість, набуття учнями не лише знань, умінь і навичок з географії, а й відповідних уявлень, ставлень, досвіду, компетентностей під силу вчителю географії високого рівня професіоналізму, який постійно працює над підвищенням власного інтелектуального рівня в мінливих умовах сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грищенко Н. Модернізація змісту шкільної географічної освіти на сучасному етапі. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2013. № 18. С. 42–45.
2. Касіяник І. П., Мисько В. З. Методика навчання географії (теоретичний аспект). Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута»», 2017. 214 с.
3. Концепція навчання географії України в основній та старшій школі / за заг. ред. д-ра пед. наук О. М. Топузова та канд. пед. наук О. Ф. Надтоки. К. : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 56 с.
4. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання) [Текст] / Т. Г. Назаренко. Харків: ВГ «Основа», 2016. 112 с. : іл., табл.. (Серія «Бібліотека журналу «Географія»; Вип. 11 (155)).
5. Проблеми викладання географії в школі. *Collected paper*. URL: https://collectedpapers.com.ua/problems_teaching_geography_schools/1-1-struktura-i-zmist-disciplini.

REFERENCES

1. Hryshchenko N. Modernizatsiia zmistu shkilnoi heohrafichnoi osvity na suchasnomu etapi. [Modernization of the content of school geographical education at the present stage] *Problemy bezpererвної heohrafichnoi osvity i kartohrafii*. 2013. № 18. S. 42–45. [in Ukrainian]
2. Kasiianyk I.P., Mysko V.Z. *Metodyka navchannia heohrafii (teoretychnyi aspekt)*. [Methods of teaching geography (theoretical aspect)] Kamianets-Podilskyi : TOV “Drukarnia “Ruta””, 2017. 214 s. [in Ukrainian]
3. Kontseptsiiia navchannia heohrafii Ukrainy v osnovnii ta starshii shkoli [The concept of teaching geography of Ukraine in primary and high school] / za zahalnoi redaktsiieiu d-ra pedahohichnykh nauk O. M. Topuzova ta kand. ped. nauk O. F. Nadtoky. K. : TOV “KONVI PRINT”, 2018. 56 s. [in Ukrainian]
4. *Metodyka navchannia heohrafii Ukrainy v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh (osoblyvosti navchannia)* [Methods of teaching geography of Ukraine in secondary schools (peculiarities of training)] / T. H. Nazarenko. Kharkiv : VH «Osнова», 2016. 112 s.: il., tabl. (Seriiia «Biblioteka zhurnalu «Heohrafii»; Vypusk 11 (155)). [in Ukrainian]
5. *Problemy vykladannia heohrafii v shkoli*. [Problems of teaching geography at school]. *Collected paper*. URL: https://collectedpapers.com.ua/problems_teaching_geography_schools/1-1-struktura-i-zmist-disciplini [in Ukrainian]